

گزارش نظارتی درباره اجرای قوانین مربوط به محیط کسب و کار
۳. شناسایی قوانین و مقررات مخل کسب و کار
(عملکرد کمیته ماده (۷۶) قانون برنامه پنجم توسعه)

معاونت پژوهش‌های اقتصادی
دفتر: مطالعات اقتصادی

کد موضوعی: ۲۲۰
شماره مسلسل: ۱۵۴۲۱
تیرماه ۱۳۹۶

فهرست مطالب

۱	چکیده
۳	مقدمه
۵	۱. سوابق قانونی
۸	۲. گردش کار جلسات کمیته
۹	۳. عملکرد
۱۴	۴. ارزیابی عملکرد
۱۵	۵. ارزیابی کارویژه تهیه گزارش‌های موضوع ماده (۷۶) توسط اتاق
۲۰	۶. جایگاه و وظایف قانونی کمیته موضوع ماده (۷۶) و شورای گفتگو
۲۳	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۲۵	منابع و مآخذ

گزارش نظارتی درباره اجرای قوانین مربوط به محیط کسب و کار
۳. شناسایی قوانین و مقررات مخل کسب و کار (عملکرد کمیته ماده (۷۶)
قانون برنامه پنجم توسعه)

چکیده

در گزارش پیش رو، عملکرد کمیته موضوع ماده (۷۶) قانون برنامه پنجم توسعه، بررسی و ارزیابی شده است. عملکرد کمیته مذکور از آنجا حائز اهمیت است که مهمترین نهاد متولی «شناسایی قوانین، مقررات و بخشنامه‌های مخل تولید و سرمایه‌گذاری» محسوب می‌شود. علاوه بر این، به موجب ماده (۱۲) «قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور» (مصوب ۱۳۹۵/۱۱/۱۰)، کمیته مذکور در قانونی دائمی به رسمیت شناخته شد و از این حیث، آسیب‌شناسی عملکرد آن، می‌تواند به بهبود و ارتقای کارایی آن بیانجامد. در حکم مذکور مقرر شده است که متولی اصلی «شناسایی قوانین، مقررات و بخشنامه‌های مخل تولید و سرمایه‌گذاری در کشور»، اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران^۱ است.

بررسی سوابق این حکم نشان می‌دهد پیشنهاد تأسیس نهادی برای شناسایی قوانین و مقررات مخل تولید، از مرکز پژوهش‌های مجلس نشئت گرفته است. مفاد مذکور در قالب ماده (۷۶) قانون برنامه پنجم توسعه (مصوب ۱۳۸۹/۱۰/۱۰) به تصویب رسید. اخیراً متن ماده (۷۶) با ویرایش و اصلاحاتی، در قالب بند «ب» ماده (۱۲) «قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور» (مصوب ۱۳۹۵/۱۱/۱۰)، به حکمی دائمی تبدیل شد.

نتایج بررسی‌های مرکز پژوهش‌های مجلس با توجه به «گزارش جامع عملکرد کمیته موضوع ماده (۷۶) قانون برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه (۱۳۹۱-۱۳۹۵)»، نشانگر آن است که موضوع جلسات این کمیته، عمدتاً تقاضامحور است، که توسط فعالان اقتصادی عمدتاً در خصوص مسائل حوزه مالیات و تأمین اجتماعی، در کمیته مطرح می‌شود. گرچه گزارش‌هایی توسط اتاق ایران و کمیته ماده (۷۶) تهیه و منتشر شده است، اما گزارش‌های تهیه شده، فاقد قابلیت‌های ضروری (هدفمند و روشمند) برای قرار گرفتن به‌عنوان مبنایی کارشناسی در جهت شناسایی قوانین و مقررات مخل تولید و سرمایه‌گذاری است.

از همه مهمتر، سطح تقاضاها و به‌تبع مباحث و مصوبات کمیته، محدود به پایین‌ترین سطح مقررات (یعنی بخشنامه و دستورالعمل) است. طبق گزارش عملکرد کمیته ماده (۷۶)، مهمترین دستاوردهای کمیته مذکور در بازه زمانی پنج‌ساله (از سال ۱۳۹۱ تا پایان ۱۳۹۵) عبارتند از: صدور سه دستور اداری و یک بخشنامه از سوی سازمان تأمین اجتماعی، یک تصویب‌نامه هیئت وزیران در حوزه پتروشیمی، یک دستور معاون اول رئیس‌جمهور (که متعاقباً به بخشنامه تبدیل شد) در رابطه با تأکید بر اجرای برخی

۱. در بند «ب» ماده (۱۲)، عنوان این نهاد، «اتاق بازرگانی، صنایع و معادن و کشاورزی» قید شده است. در این گزارش، در مواردی از نهاد مذکور با عنوان اختصاری «اتاق ایران» یاد می‌کنیم.

مفاد قانونی، اصلاح یک بخشنامه در حوزه بانکی، و اصلاح یک آیین‌نامه در حوزه بانکی. چنان‌که مشاهده می‌شود، کمیته دستاوردی در خصوص «قوانین» - اعم از پیشنهاد حذف، اصلاح یا تصویب - نداشته است و دستاوردهای ذکر شده، صرفاً در حوزه «مقررات» بوده است. این در حالی است که در ماده (۷۶) قانون برنامه پنجم توسعه، وظایف بسیار گسترده و مهم برای نهادی متشکل از اعضای از سه قوه با هماهنگی دبیرخانه‌ای از بخش خصوصی در نظر گرفته شده است.

از تجزیه و تحلیل ماده (۷۶) چنین برمی‌آید که قانونگذار برای نهادهای اصلی بخش خصوصی (اتاق ایران، اتاق تعاون مرکزی و شورای اصناف کشور)، بیشتر وظایفی از جنس پژوهشی (تهیه گزارش) در نظر گرفته است. تهیه چنین گزارش‌هایی، تکلیف اصلی نهادهای بخش خصوصی و تعاونی است که در واقع، ماده اولیه و خوراک جلسات کمیته محسوب می‌شود. در صورتی که پیشنهادی بر مبنای گزارش‌های موضوع ماده (۷۶) در اختیار کمیته قرار نگیرد، بالطبع کمیته نیز قادر به انجام تکلیف قانونی خود نخواهد بود. بررسی گزارش عملکرد کمیته نشانگر آن است که اتاق ایران و دو نهاد دیگر بخش خصوصی و تعاونی، عمدتاً خود را دریافت‌کنندگان پیشنهادهای فعالان اقتصادی در این حوزه‌های راهبردی می‌دانند. به عبارت دقیق‌تر، طبق نص ماده (۷۶)، مهمترین و اساسی‌ترین وظیفه نهادهای سه‌گانه، اقدام برای «شناسایی قوانین، مقررات و بخشنامه‌های مخل تولید و سرمایه‌گذاری» است، نه صرفاً جمع‌آوری نظرات فعالان اقتصادی و تشکل‌ها در این ارتباط.

نکته مهم اینکه توجه به احکام قانونی بیانگر آن است که به نظر می‌رسد کمیته ماده (۷۶)، نهادی زیرمجموعه شورای گفتگو و به عبارت روشن‌تر، نهادی برای انجام کارویژه خاصی از کارویژه‌های کلی شورای گفتگو شناخته می‌شود. بدین ترتیب، چه‌بسا اهمیت، دشواری و حساسیت کارویژه «شناسایی قوانین، مقررات و بخشنامه‌های مخل تولید و سرمایه‌گذاری»، قانونگذار را واداشته که برای انجام آنها، نهادی مستقل در کنار نهاد شورای گفتگو تأسیس کند. به دیگر سخن، کمیته ماده (۷۶)، انجام وظیفه خاصی از وظایف کلی شورای گفتگو را برعهده دارد. تدبیر مقتضی برای اجرای احکام مربوط به مشارکت بخش غیردولتی در اصلاح قوانین و مقررات مخل تولید و سرمایه‌گذاری، به رسمیت شناختن یک نهاد به‌عنوان نماینده بخش غیردولتی در تعاملات با دولت در حوزه مقررات‌گذاری است. به بیان دقیق‌تر، شورای گفتگو و کمیته ماده (۷۶)، نه در عرض، بلکه در طول یکدیگر قرار دارند و شورای گفتگو، نهاد اصلی و مادر در حوزه تعاملات دولت و بخش خصوصی شمرده می‌شود. در صورت این هماهنگی و به رسمیت شناختن این سلسله مراتب است که می‌توان با فعالیت متمرکز کمیته ماده (۷۶) در حوزه قوانین و مقررات، امیدوار به انعکاس دغدغه‌های بخش غیردولتی در خصوص کیفیت و کمیت قوانین و مقررات در نظام حقوقی بود. صدای واحد و رسای برخاسته از یک نهاد، می‌تواند بهتر و دقیق‌تر مطرح شود و به اثربخشی دغدغه‌های بخش غیردولتی در خصوص کیفیت و کمیت قوانین و مقررات بیانجامد.

در گزارش پیش رو نشان داده شده است که کمیته ماده (۷۶)، به دلیل ابهام در جایگاه و وظایف قانونی و عمدتاً به دلیل در اختیار نداشتن گزارش‌ها و پیشنهادهایی مبتنی بر فرآیند کار کارشناسی

نهادهای سه‌گانه بخش خصوصی و تعاونی، به‌جای تمرکز بر انجام تکالیف قانونی خود، به حوزه وظایف شورای گفتگو ورود کرده است و در عمل، تبدیل به «شورای گفتگوی ۲» شده است.

با توجه به تبدیل حکم مندرج در ماده (۷۶) قانون برنامه پنجم توسعه به حکمی در قانون دائمی (با ویرایش و اصلاحاتی جزئی)، ضروری است نهادهای سه‌گانه بخش خصوصی و تعاونی با برنامه‌ریزی مجدانه و دقیق، به «شناسایی قوانین، مقررات و بخشنامه‌های مغل تولید و سرمایه‌گذاری» به‌وسیله «تهیه گزارش‌ها و پیشنهادهایی» به‌طور مستمر در این خصوص و ارائه به کمیته اقدام کنند.^۱ این اقدام به‌ویژه مستلزم اتخاذ تدابیری برای طراحی و ساماندهی نهاد پژوهشی کارآمد و اثرگذار است.

مقدمه

قوانین و مقررات، همواره به‌عنوان مؤلفه‌هایی تأثیرگذار برای بهبود محیط کسب‌وکار مورد توجه بوده‌اند؛ تا آنجا که در تعریف محیط کسب‌وکار به‌مثابه «مجموعه عوامل مؤثر در اداره یا عملکرد بنگاه‌های تولیدی که خارج از کنترل مدیران آنها»^۲، قوانین و مقررات، جایگاهی برجسته دارند. قوانین و مقررات از جنبه‌های متعدد بر محیط کسب‌وکار تأثیرگذارند. برای نمونه، یکی از صاحب‌نظران، سه جنبه سیاست‌گذاری که در شکل‌دهی رفتار سرمایه‌گذاران اهمیت بیشتری دارند را شامل موارد زیر دانسته است:

نخست: قوانین، مقررات و سیاست‌های رسمی که دولت‌ها در تمامی زمینه‌های محیط کسب‌وکار تدوین می‌کنند؛

دوم: شیوه اجرا و ضمانت اجرای واقعی قوانین، مقررات و سیاست‌ها؛

سوم: شکل‌گیری انتظارات سرمایه‌گذاران درباره سیاست‌های آینده و چگونگی اجرای آنها.^۳

اما نکته بسیار مهم در خصوص محیط حقوقی کسب‌وکار، شکایت مکرر و نارضایتی گسترده از دست‌وپاگیر بودن قوانین و مقررات و مغل یا زائد بودن برخی قوانین و مقررات است. چنین ادعا می‌شود که برخی قوانین مقررات، به‌جای آنکه در خدمت کسب‌وکارها و فعالان اقتصادی و تسهیل گردش کار آنان باشند، تبدیل به موانعی پیش روی آنان شده است. بر این اساس است که در کشورهای مختلف، روش‌های متعددی برای آنچه «مقررات‌زدایی» نامیده شده، به‌کار گرفته شده است.^۴

۱. برگرفته از متن بند «ب» ماده (۱۲) «قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور» (مصوب ۱۳۹۵/۱۱/۱۰).
۲. تعریف مقرر شده در بند «ج» ماده (۱) «قانون بهبود مستمر محیط کسب‌وکار» (مصوب ۱۳۹۰/۱۱/۱۶).
۳. بانک جهانی، «از اقتصاد رانتهی به اقتصاد رقابتی: رفع موانع رشد اقتصادی با محوریت بخش خصوصی در خاورمیانه و شمال آفریقا»، ترجمه جعفر خیرخواهان و فاطمه عرفانی‌جهانشاهی، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (دفتر مطالعات اقتصادی)، شماره مسلسل ۱۳۴۸۴، بهمن‌ماه ۱۳۹۲، صص ۱۲-۱۳.
۴. برای مطالعه درباره چستی مقررات دست‌وپاگیر، دلایل شکل‌گیری و همچنین آسیب‌های آن برای محیط کسب‌وکار، رک: احمد مرکز‌المبری، «مفهوم مقررات دست‌وپاگیر و تبیین آثار آن بر محیط کسب‌وکار با تأکید بر قوانین و مقررات مالیاتی»، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (دفتر مطالعات اقتصادی)، شماره مسلسل ۱۴۶۴۰، دی‌ماه ۱۳۹۴.

در کشور ما نیز در چند سال اخیر، به کرات مسئله زائد و مغل بودن برخی قوانین و مقررات برای کسب و کارها، توسط مقامات و فعالان اقتصادی طرح شده است. آنچه به عنوان راه حل معضل تورم قوانین و مقررات در حوزه کسب و کار در نظر گرفته شده است به طور اصولی، به مشارکت طلبیدن بخش خصوصی به عنوان مهمترین ذینفع برای شناسایی قوانین و مقررات «مغل» و «زائد» است. تجربه مطلوب تعامل و گفتگوی دولت با بخش خصوصی^۱، انگیزه‌ای بود که قانونگذار ایرانی را ترغیب کرد در قوانین متعدد سال‌های اخیر، همواره به مشارکت مؤثر بخش خصوصی در تصمیم‌گیری‌ها، از جمله در مقررات‌گذاری و مقررات‌زدایی، توجه جدی داشته باشد. از جمله مهمترین این احکام قانونی، حکم ماده (۷۶) قانون برنامه پنجم توسعه بود که موضوع بررسی این گزارش است.

مسئله‌ای که باید اکنون مورد توجه قرار گیرد، به طور خاص، ارزیابی کیفیت عملکرد نهادهای بخش خصوصی در موضوعات مقررات‌گذاری و مقررات‌زدایی، است. طبیعی است که نهادهای نماینده بخش خصوصی در ایران، همچون بسیاری از کشورهای در حال توسعه، تا بلوغ و تأثیرگذاری مورد انتظار، فاصله زیادی دارند؛^۲ با وجود این، تشکیل و ساماندهی این نهادها و رسمیت یافتن آنها در نظام حقوقی را باید قدر دانست و به فال نیک گرفت.

در این گزارش، تلاش شده است با ارزیابی عملکرد یکی از مهمترین نهادهایی که فعالیت آن به طور مستقیم به کیفیت عملکرد نهادهای بخش خصوصی (و همچنین بخش تعاونی) وابسته است، نکاتی برای بهبود عملکرد آنها ارائه شود. توضیح اینکه گرچه در متن ماده (۷۶) قانون برنامه پنجم توسعه - که اخیراً در قالب بند «ب» ماده (۱۲) «قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور» (مصوب ۱۳۹۵/۱۱/۱۰) به حکمی دائمی تبدیل شد -^۳ کمیته‌ای متشکل از دو نفر از هر قوه موظفند «راهکار قانونی لازم» را در خصوص موضوع مورد بحث اتخاذ کنند، اما مسئولیت «شناسایی قوانین، مقررات و بخشنامه‌های مغل تولید و سرمایه‌گذاری در کشور»، برعهده اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران با همکاری اتاق تعاون مرکزی جمهوری اسلامی ایران و شورای اصناف کشور نهاده شده است؛ بدین ترتیب که اتاق ایران موظف شده است با همکاری دو نهاد دیگر، با «بررسی و پردازش مشکلات و خواسته‌ها...» به طور مستمر گزارش‌ها و پیشنهادهایی را تهیه کند و به کمیته... ارائه دهد.^۴

۱. چنانکه در یکی از گزارش‌های منتشره توسط «سازمان توسعه و همکاری اقتصادی» (OECD) و مرکز توسعه (Development Centre) تصریح شده است: «سیاست‌های اقتصادی که تصمیم‌گیران بخش خصوصی را هدف می‌گیرند، فقط در صورتی که بخش خصوصی اطلاعات صحیح در اختیار دولت قرار دهند، مناسب، متناسب و نهایتاً مؤثر خواهند بود. این اطلاعات به سیاستگذاران و نهادهای اداری اجازه می‌دهند واکنش‌های احتمالی به تغییرات سیاست‌های اقتصادی را تحلیل و پیش‌بینی کنند... به همین ترتیب، اطلاعات ارائه‌شده توسط دولت می‌تواند ارزش مشابهی برای بخش خصوصی داشته باشد (در زمینه پیش‌بینی، برنامه‌ریزی برای سرمایه‌گذاری و توسعه استراتژی و پیش‌بینی‌پذیری و میدان دید گسترده‌تر برای بخش خصوصی)؛ ر. ک. نیکلاس پیناد، «گفتگوی دولت و بخش خصوصی در کشورهای در حال توسعه (فرصت‌ها و تهدیدها)»، ترجمه فرزاد حسین‌پور و سیدمحمدرضا حسینی، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (گروه مطالعات محیط کسب و کار)، شماره مسلسل ۱۲۲۵۱، اردیبهشت‌ماه ۱۳۹۱، ص ۱۱.

۲. در یکی از گزارش‌های بانک جهانی توضیح داده شده است: «در بسیاری از کشورها، بخش خصوصی «جدیدی» که از تازه‌واردان و بنگاه‌های کوچک‌تر تشکیل شده است، تا سازماندهی بهتر برای پشتیبانی از تغییرات، فاصله زیادی دارد. در بسیاری از کشورها آنها در انجام این کار محدودیت دارند؛ به این دلیل که یا سازمان‌های مستقل مجاز نیستند... و یا عملاً از ابراز آرزوهای انتقاد علیه سیاست‌های دولت منع شده‌اند»؛ بانک جهانی، پیشین، ص ۱۲.

۳. با این حال، با توجه به اینکه این گزارش نظارتی ناظر به عملکرد این نهاد پیش از تصویب قانون جدید است، در این گزارش، کمیته با همان عنوان کمیته موضوع ماده (۷۶) مورد توجه قرار گرفته است.

۴. عبارت‌های داخل گیومه، عیناً در متن بند «ب» ماده (۱۲) «قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور» مقرر شده است.

در این گزارش در ابتدا به سوابق قانونی ماده (۷۶) بیان می‌شود. در بخش دوم، برای آشنایی بیشتر با کمیته ماده (۷۶)، به گردش کار جلسات کمیته پرداخته شده است. سپس با توجه به گزارش عملکرد کمیته مذکور، خلاصه‌ای از مهمترین نکات و همچنین جمع‌بندی عملکرد کمیته ذکر خواهد شد. بخش چهارم گزارش، به ارزیابی عملکرد کمیته و به‌ویژه نهادهای بخش خصوصی اختصاص دارد. در آخر، نکاتی به‌عنوان جمع‌بندی و نتیجه‌گیری مطرح شده است.

۱. سوابق قانونی

کمیته موضوع ماده (۷۶)، با تصویب قانون برنامه پنجم توسعه تأسیس شد. بررسی سوابق قانونی حکم مندرج در ماده (۷۶) حاکی از آن است که در لایحه دولت با عنوان «لایحه برنامه پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۹-۱۳۹۳)» چنین حکمی وجود نداشته است.^۱

بررسی سوابق این حکم نشان می‌دهد پیشنهاد تأسیس نهادی برای انجام کارکرد شناسایی قوانین و مقررات محل تولید، از مرکز پژوهش‌های مجلس نشئت گرفته است. در گزارش نهاد مذکور چنین توضیح داده شد که در پرتو مفاد «سیاست‌های کلی اصل چهارم و چهارم قانون اساسی»^۲ مجموعاً می‌توان گفت «تحقق بهبود فضای کسب‌وکار نیازمند اصلاح رویکرد موجود قانونگذاری کشور به‌سوی تدوین قوانین شفاف، باثبات، دارای حداکثر ضمانت اجرا به‌ویژه از لحاظ تضمین حقوق مالکیت می‌باشد... این نتیجه‌گیری حاصل شد که مواد مزبور دارای مشکلاتی هستند که برای تحقق سیاست‌های برنامه پنجم ناکافی بوده و باید مورد بازنگری قرار گیرند. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، با همکاری تشکل‌های تولید و صاحب‌نظران ذیربط، احکامی پیشنهادی برای بهبود فضای کسب‌وکار را تهیه نموده است...». در این راستا، در بند «ج» گزارش با عنوان «پالایش مستمر مقررات، رویه‌ها و دستورالعمل‌های محل تولید و سرمایه‌گذاری» توضیح داده شده است که «وجود قوانین، آیین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های مزاحم و گاه متناقض در عرصه فعالیت‌های تجاری»، از مهمترین مشکلاتی محسوب می‌شود که فعالان عرصه کسب‌وکار با آن مواجهند. در پیشنهاد اولیه، با این استدلال که افراد فعال در هر حوزه، بهتر از

۱. در لایحه مذکور، در فصل پنجم (اقتصادی)، ذیل عنوان «بهبود فضای کسب‌وکار»، سه ماده پیشنهاد شده بود (مواد (۶۶) تا (۶۸))، که هیچ‌یک از آنها ناظر به اصلاح یا لغو مقررات زائد یا محل نبود. مشخصات لایحه به این شرح است: «لایحه برنامه پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۹-۱۳۹۳)»، اعلام وصول شده در جلسه علنی ۱۳۸۸/۱۰/۲۰، شماره ثبت ۴۱۹، قابل مشاهده در وبسایت مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی به نشانی اینترنتی:

http://rc.majlis.ir/fa/legal_draft/show/771977

۲. در سیاست‌های کلی مذکور مقرر شده است:
«امور اقتصادی

الف) رشد مناسب اقتصادی با تأکید بر:

۲۱. تحقق رشد مستمر و پرشتاب اقتصادی به میزان حداقل ۸ درصد نرخ رشد سالیانه تولید ناخالص داخلی با:
... ۲۱-۲۰. بهبود فضای کسب‌وکار کشور با تأکید بر ثبات محیط اقتصاد کلان، فراهم آوردن زیرساخت‌های ارتباطی، اطلاعاتی، حقوقی، علمی و فناوری مورد نیاز، کاهش خطرپذیری‌های کلان اقتصادی، ارائه مستمر آمار و اطلاعات به‌صورت شفاف و منظم به جامعه»؛ ر. ک.: امور تدوین و انتشار قوانین و مقررات (تهیه و تنظیم)، مجموعه سیاست‌های کلی نظام (چاپ دوم، ویرایش اول)، تهران، معاونت حقوقی ریاست جمهوری (معاونت تدوین، تنقیح و انتشار قوانین و مقررات)، ۱۳۹۲، صص ۷۷-۸۷.

هرکسی می‌تواند «به شناسایی قوانین و مقررات زائد کمک کنند»، پیشنهاد درج ماده‌ای به شرح زیر در قانون برنامه پنجم توسعه ارائه شد:

«وزارتخانه‌های صنایع و معادن، جهاد کشاورزی، تعاون، امور اقتصادی و دارایی، نفت، مسکن، ارتباطات و فناوری اطلاعات و نیز کلیه استانداری‌ها و فرمانداری‌های سراسر کشور موظفند هیئتی را زیر نظر مستقیم بالاترین مقام دستگاه جهت جمع‌آوری درخواست‌های تولیدکنندگان و صادرکنندگان برای اصلاح مقررات و قوانین مخل تولید و سرمایه‌گذاری و صادرات، تشکیل دهند.

این هیئت‌ها موظفند با نظرخواهی از تشکل‌های تولیدی - صادراتی و بررسی درخواست‌های آن‌ها، هر سه ماه یک‌بار گزارشی حاوی پیشنهاد اصلاح مقررات یا قوانین ناظر بر تولید و سرمایه‌گذاری تهیه و به «هیئت مقررات‌زدایی» موضوع تبصره «۴» ماده (۷) قانون اصلاح موادی از قانون برنامه چهارم توسعه و اجرای سیاست‌های کلی اصل چهارم و چهارم قانون اساسی ارائه دهند.

هیئت یاد شده زیر نظر مستقیم رئیس‌جمهور تشکیل می‌شود و موظف است با بررسی گزارش‌های مستمر رسیده از هیئت‌های موضوع این ماده، پیشنهاد اصلاح مقررات، آیین‌نامه‌ها، دستورالعمل‌ها، بخشنامه‌ها و رویه‌های صادره از سوی دولت را که مخل تولید و سرمایه‌گذاری و صادرات تشخیص می‌دهد، به نفع تولیدکنندگان، صادرکنندگان و سرمایه‌گذاران ایرانی به مراجع ذیربط ارائه نماید و یا برای اصلاح قوانین کشور، لایح لازم را به هیئت دولت پیشنهاد کند»^۱.

بدین ترتیب، در پیشنهاد اولیه، هم مسئولیت نظرخواهی و جمع‌آوری پیشنهادها و هم مسئولیت بررسی و ارائه لایحه اصلاحی، به نهادهای دولتی سپرده شده بود و برای نهادهای بخش خصوصی از این حیث نقشی در نظر گرفته نشده بود، اما این رویکرد مورد تجدیدنظر قرار گرفت و در ویرایش دوم گزارش مرکز پژوهش‌ها، پیشنهاد ماده الحاقی مذکور به شرح زیر اصلاح شد:

«اتاق بازرگانی صنایع و معادن کشور موظف است هیئتی را شامل نمایندگان اتاق تعاون مرکزی جمهوری اسلامی ایران، شورای اصناف کشور، خانه صنعت و معدن و خانه کشاورز جهت شناسایی قوانین، مقررات و رویه‌های اجرایی مخل تولید و سرمایه‌گذاری در ایران تشکیل دهد. این هیئت موظف است با توجه [به] نظرخواهی از تشکل‌های تولیدی - صادراتی سراسر کشور و بررسی خواسته‌های آنها، به‌طور ماهیانه گزارشی حاوی پیشنهاد اصلاح مقررات، رویه‌های اجرایی یا قوانین ناظر بر تولید و سرمایه‌گذاری را تهیه و به «هیئت مقررات‌زدایی» موضوع تبصره «۴» ماده (۷) قانون اصلاح موادی از قانون برنامه چهارم توسعه و اجرای سیاست‌های کلی اصل چهارم و چهارم قانون اساسی ارائه دهد. هیئت یاد شده از ابتدای برنامه پنجم توسعه زیر نظر مستقیم رئیس‌جمهور تشکیل می‌شود و موظف است با بررسی گزارش‌های مستمر رسیده از اتاق بازرگانی صنایع و معادن ایران، پیشنهاد اصلاح مقررات و رویه‌های اجرایی را که مخل تولید و سرمایه‌گذاری

۱. سیدمحمدرضا حسینی و دیگران، «بررسی لایحه برنامه پنجم توسعه، فصل پنجم - اقتصادی: بهبود فضای کسب‌وکار، بهره‌وری، اشتغال»، شماره مسلسل: ۱۰۲۵۲، خردادماه ۱۳۸۹، ص ۴۲.

و صادرات تشخیص می‌دهد، به نفع تولیدکنندگان، صادرکنندگان و سرمایه‌گذاران ایرانی به مراجع ذیربط ارائه نماید و یا برای اصلاح قوانین کشور، لوایح را به هیئت دولت تقدیم کند»^۱.

چنان‌که در متن ماده پیشنهادی ملاحظه می‌شود، در پیشنهاد جدید، تشکیل هیئتی «جهت شناسایی قوانین، مقررات و رویه‌های اجرایی محل تولید و سرمایه‌گذاری»، به اتاق بازرگانی، صنایع و معادن کشور به‌عنوان نماینده بخش خصوصی سپرده شد.

مفاد مذکور در قالب ماده (۷۶) قانون برنامه پنجم توسعه (مصوب ۱۳۸۹/۱۰/۱۰) به شرح زیر به تصویب رسید:

«اتاق بازرگانی و صنایع و معادن ایران موظف است با همکاری و حضور اتاق تعاون مرکزی جمهوری اسلامی ایران و شورای اصناف کشور، نسبت به شناسایی قوانین، مقررات و بخشنامه‌های محل تولید و سرمایه‌گذاری در ایران اقدام نماید و با نظرخواهی مستمر از تشکلهای تولیدی و صادراتی سراسر کشور و بررسی و پردازش مشکلات و خواسته‌های آنها به‌طور مستمر گزارش‌ها و پیشنهادهایی را تهیه و به کمیته‌ای متشکل از دو نفر از هر قوه به انتخاب رئیس آن قوه ارائه دهد. کمیته مذکور موظف است ضمن بررسی پیشنهادهای ارائه شده راهکارهای قانونی لازم را بررسی و پیگیری نماید.

تبصره «۱» - گزارش‌های موضوع این ماده شامل قوانین و مصوبات و بخشنامه‌های مزاحم، خلأ قانونی، اجرای نادرست یا ناقص قوانین و همچنین پیشنهاد اصلاح قوانین و مقررات و ارتقای امنیت اقتصادی، حقوق مالکیت و حمایت از سرمایه‌گذاری و تولید و صادرات و اشتغال و چگونگی کاهش قیمت تمام‌شده کالاها و خدمات در ایران همراه با ارتقای کیفیت و رشد تولید و موارد مربوط به سرمایه‌گذاری و تولید و استفاده بهینه از سرمایه‌گذاری‌ها و ظرفیت‌های موجود است.

تبصره «۲» - کمیته یک نسخه از همه گزارش‌های ارسالی را به شورای عالی اجرای سیاست‌های کلی اصل چهل‌وچهارم قانون اساسی و شورای گفتگو موضوع ماده (۷۵) این قانون ارسال می‌نماید.

در این گزارش، متن ماده (۷۶) - مذکور در بالا - ملاک است. با وجود این، شایان ذکر است اخیراً متن ماده (۷۶) با ویرایش و اصلاحاتی جزئی، در قالب بند «ب» ماده (۱۲) «قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور» (مصوب ۱۳۹۵/۱۱/۱۰)، به تصویب رسید. متن بند قانونی مذکور به این شرح است:

«...ب - اتاق بازرگانی، صنایع و معادن و کشاورزی موظف است با همکاری اتاق تعاون مرکزی جمهوری اسلامی ایران و شورای اصناف کشور، نسبت به شناسایی قوانین، مقررات و بخشنامه‌های محل تولید و سرمایه‌گذاری در کشور اقدام نماید و با نظرخواهی مستمر از تشکلهای تولیدی و صادراتی سراسر کشور و بررسی و پردازش مشکلات و خواسته‌های آنها، به‌طور مستمر گزارش‌ها و پیشنهادهایی را تهیه کند و به کمیته‌ای متشکل از دو نفر از هر قوه به انتخاب رئیس آن قوه ارائه دهد. کمیته مذکور

۱. سیدمحمدرضا حسینی و دیگران، «بررسی لایحه برنامه پنجم توسعه، فصل پنجم - اقتصادی: بهبود فضای کسب‌وکار، بهره‌وری، اشتغال (ویرایش دوم)»، شماره مسلسل ۱۰۲۵۲، تیرماه ۱۳۸۹، ص ۴۲.

موظف است ضمن بررسی پیشنهادهای ارائه شده، راهکار قانونی لازم را اتخاذ کند.^۱

تبصره «۱» - گزارش‌های موضوع این بند در مورد قوانین و مصوبات و بخشنامه‌های مزاحم، خلأ قانونی، اجرای نادرست یا ناقص قوانین و همچنین پیشنهاد اصلاح قوانین و مقررات و ارتقای امنیت اقتصادی، حقوق مالکیت و حمایت از سرمایه‌گذاری و تولید و صادرات و اشتغال و چگونگی کاهش قیمت تمام‌شده کالاها و خدمات در ایران همراه با ارتقای کیفیت و رشد تولید و موارد مربوط به سرمایه‌گذاری و تولید و استفاده بهینه از سرمایه‌گذاری‌ها و ظرفیت‌های موجود تهیه می‌شود.

تبصره «۲» - کمیته مذکور در این بند یک نسخه از همه گزارش‌های ارسالی را به شورای عالی اجرای سیاست‌های کلی اصل چهل‌وچهارم قانون اساسی و شورای گفتگو ارسال می‌کند.

تبصره «۳» - مصوبات جلسات مذکور حداکثر ظرف مدت سی روز کاری در دستور کار هیئت وزیران قرار می‌گیرد.^۲

۲. گردش کار جلسات کمیته

براساس نامه دریافتی از دبیرخانه کمیته ماده (۷۶)،^۳ گردش کار جلسات کمیته به شرح زیر است:

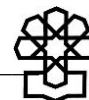
روند تهیه موضوعات و دستور کارهای کمیته بدین ترتیب است که درخواست‌ها و مشکلات دریافتی از سوی فعالان اقتصادی، ابتدا توسط مدیران ارشد دبیرخانه کمیته مورد ارزیابی اولیه قرار گرفته و در صورت برخورداری از صحت و همچنین قابلیت لازم، جهت پیگیری به کارشناسان دبیرخانه ارجاع می‌شود. چنانچه درخواست‌های دریافتی، از کیفیت و کفایت لازم جهت پیگیری برخوردار نباشد، از درخواست‌کننده خواسته می‌شود مسئله را به‌نحو صحیح و شفاف مطرح نماید و پس از تکمیل مستندات، مجدداً تقاضای خود را به دبیرخانه ارسال کند.

نتیجه بررسی‌های اولیه هر درخواست توسط کارشناس پرونده، در گزارش‌هایی با عنوان «کاربرگ پرونده» منعکس شده و سپس با مشورت مدیران دبیرخانه، درخصوص نحوه ادامه پرونده تصمیم‌گیری می‌شود.

در صورت تشخیص به وارد بودن درخواست متقاضیان، اقدام به تشکیل جلسه کارگروه تخصصی موضوع با دعوت از تمامی دستگاه‌های اجرایی مرتبط و همچنین ذینفعان بخش خصوصی، از جمله تشکل‌های اقتصادی سه اتاق، می‌گردد. یکی از کاربردهای مهم این جلسات، حل تعارضات نهادهای مختلف، از جمله در داخل بخش خصوصی و یا در بدنه دستگاه‌های دولتی و حاکمیتی می‌باشد. در ادامه نیز چنانچه جمع‌بندی جلسه کارگروه، مبتنی بر ارائه پیشنهادهایی جهت طرح در جلسات اصلی کمیته

۱. عبارت مندرج در متن ماده (۷۶) به این ترتیب بود: «راهکارهای قانونی لازم را بررسی و پیگیری نماید» که در متن قانون جدید، به این شرح اصلاح شده است: «راهکار قانونی لازم را اتخاذ کند». شاید این اصلاح را بتوان مهمترین نکته اصلاحی ماده (۷۶) قانون برنامه پنجم توسعه در تبدیل به حکمی دائمی دانست. با وجود این، تفاوت بین «اتخاذ» راهکارهای قانونی با «بررسی و پیگیری» راهکارهای قانونی، با توجه به ساختار و صلاحیت‌های کمیته مورد بحث، روشن نیست.

۲. این تبصره نیز در حکم جدید اضافه شده است.
 ۳. به شماره ۱۷۳۵/۲۷/ص، مورخ ۱۳۹۶/۳/۶.

باشد، روند پیگیری پرونده استمرار یافته و گزارش توسط دبیرخانه به عنوان دستور کار جلسه اصلی تهیه می‌شود. همچنین در برخی موارد ممکن است یک دستور جلسه قابل طرح در کمیته، مستلزم برگزاری چندین جلسه کارگروه تخصصی قبل از طرح در صحن اصلی جلسه باشد. برای تدوین هر یک از دستور جلسات و موضوعات کمیته، از زمان دریافت درخواست در دبیرخانه، تا مقطع طرح در جلسه کمیته، بین ۱۰۰ تا ۵۰۰ نفر ساعت کار کارشناسی و با حضور مدیران و کارشناسان مختلف از سوی سازمان‌ها و نهادهای ذیربط و ذینفع صورت می‌پذیرد.

۳. عملکرد

در مقدمه آخرین گزارش عملکرد کمیته موضوع ماده (۷۶) آمده است: «دبیرخانه کمیته موضوع ماده یاد شده از اواخر سال ۱۳۹۰ توسط اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران تشکیل و آغاز به کار کرد. این دبیرخانه، با نظرخواهی از تشکل‌ها و با طبقه‌بندی پاسخ استعلامات و موضوعات و بررسی و مطالعه آنها ضمن بهره‌گیری از توان کارشناسی کارشناسان همکار با دبیرخانه، گزارش‌های لازم را در کارگروه‌های متشکل از نمایندگان اعضای کمیته مطرح کرده و موارد مقتضی را در جلسات کمیته مطرح می‌نماید.^۱ در عین حال، دبیرخانه، خود نیز، حسب مجوز قانونی یاد شده به شناسایی قوانین و مقررات و رویه‌های مخل تولید و سرمایه‌گذاری و بخش‌های وابسته به آن پرداخته تا اینکه با طرح در کمیته، راهکارهای شایسته نیز تعیین و تعقیب شود».^۲

در جدول زیر، حوزه‌های مورد بررسی کمیته ماده (۷۶)، قید شده است.

جدول حوزه‌های کاری بررسی شده در جلسات کمیته ماده (۷۶)^۳

حوزه	امور مالیاتی	بازار پول و سرمایه	تجارت خارجی	قوانین و مقررات مخل کسب و کار	کشاورزی و صنایع غذایی	کار و تأمین اجتماعی	حمل و نقل و زنجیره تأمین	معادن و صنایع معدنی	انرژی، صنایع پالایشی و پتروشیمی	گردشگری
تعداد	۱۷	۸	۵	۹	۳	۱۵	۲	۱	۱	۱
فراوانی	۲۷	۱۳	۸	۱۴	۵	۲۴	۳	۲	۲	۲

۱. در وبسایت کمیته موضوع ماده (۷۶)، «فرم پیشنهاد اصلاح قوانین و مقررات» در ۹ دسته موضوعی قابل دسترس است که عبارتند از: پیشنهاد اصلاح مقررات اقتصادی؛ پیشنهاد حذف مقررات اقتصادی با پیشنهاد وضع مقررات اقتصادی؛ پیشنهاد اصلاح قانون اقتصادی؛ پیشنهاد حذف قانون اقتصادی؛ پیشنهاد وضع قانون اقتصادی، پیشنهاد اجرای قانون اقتصادی؛ و پیشنهاد وضع مواد قانونی در قانون موضوعه. در هر قسمت، نام شخص پیشنهاددهنده و مشخصات وی، عنوان قانون یا مقرر، تاریخ تصویب، مرجع تصویب، نام دستگاه اجرایی و دلایل، باید توسط پیشنهاددهنده تکمیل و ارسال شود. قابل دسترسی در نشانی اینترنتی زیر:

<http://www.madeh76.ir/fa/form/formpage>

۲. دبیرخانه کمیته موضوع ماده (۷۶) قانون برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه، «گزارش جامع عملکرد کمیته موضوع ماده (۷۶) قانون برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه (۱۳۹۵-۱۳۹۱)، (ارسال شده به مرکز پژوهش‌های مجلس طی نامه شماره ۳۷/۸۱۴۸/ص مورخ ۱۳۹۵/۹/۱۷)، ص ۲. شایان ذکر است که گزارشی تکمیلی نیز توسط دبیرخانه مربوط در اختیار مرکز پژوهش‌ها قرار گرفت که محتوای آن در این گزارش عملکرد استفاده شده است.

۳. همان، ص ۱۰۶. شایان ذکر است عبارات مندرج در جدول، عیناً نقل عبارات گزارش دبیرخانه موضوع ماده (۷۶) است.

از ۱۰ حوزه مندرج در جدول بالا، چنان که مشاهده می‌شود، حدود نیمی از جلسات کمیته، به دو موضوع امور مالیاتی و کار و تأمین اجتماعی، اختصاص یافته است. البته باید به این نکته توجه کرد که چه‌بسا بین حوزه‌های ۱۰ گانه فهرست‌شده، همپوشانی وجود داشته باشد؛ به‌ویژه اینکه به احتمال زیاد، بخشی از قوانین و مقررات محل کسب‌وکار، قوانین و مقرراتی با موضوع مالیات و کار و تأمین اجتماعی است.

در آخرین گزارش عملکرد، فهرست کامل «جلسات برگزار شده کمیته، دستورها، مصوبات، پیگیری‌ها و اقدامات» در قالب جداولی قید شده است. برای نمونه، دستورجلسات کامل هیئت مورد بحث در سال ۱۳۹۵ به شرح زیر بوده است:^۱

- تعیین رئیس جدید کمیته ماده (۷۶) در سال ۱۳۹۵
 - تصویب تقویم زمان برگزاری جلسات کمیته ماده (۷۶) در سال ۱۳۹۵
 - بررسی آیین‌نامه وصول مطالبات غیرجاری مؤسسات اعتباری (ریالی و ارزی) مصوب سال ۱۳۹۴ و مشکلات فعالین اقتصادی در این ارتباط
 - پیگیری مصوبات جلسات قبلی کمیته
 - تصویب تقویم برگزاری جلسات کمیته موضوع ماده (۷۶) (طبق پیشنهادهای تنظیمی دبیرخانه)
 - بررسی مصادیق اقتصاد مقاومتی، اقدام و عمل و تأثیر آن بر وظایف کمیته ماده (۷۶) در سال ۱۳۹۵
 - بررسی پیشنهاد اصلاح تصویب‌نامه شماره ۱۶۹۰۹۲/ت/۸۲۸۹۴، مورخ ۱۳۹۴/۱۲/۲۴ هیئت محترم وزیران مبنی بر اصلاح حقوق گمرکی و سود بازرگانی ورق‌های فولادی
 - بررسی پیشنهاد اصلاح تصویب‌نامه شماره ۱۶۹۰۹۲/ت/۸۲۸۹۴، مورخ ۱۳۹۴/۱۲/۲۴ هیئت محترم وزیران مبنی بر اصلاح حقوق گمرکی و سود بازرگانی ورق‌های فولادی با محوریت:
۱. اصلاح و کاهش حقوق گمرکی و سود بازرگانی ورق‌های فولادی زیر سه میلی‌متر؛
 ۲. الزام شرکت‌های تولیدکننده فولاد به عرضه ورق‌های مورد نیاز مشتریان داخل کشور متناسب با قیمت بین‌المللی؛

- افزودن ردیف تعرفه‌های ۷۲۰۸ و ۷۲۰۹ به بند الحاقی به مندرجات ذیل فصل هفتاد و دوم مقررات صادرات و واردات ۱۳۹۴ مبنی بر کاهش تعرفه به ۵ درصد
- بررسی مشکلات واردات خوراک دام، طیور و آبزیان مبتنی بر آیین‌نامه اجرایی بند «ز» ماده (۳) و مواد (۷)، (۸) و (۹) قانون سازمان دامپزشکی، مصوب سال ۱۳۹۱
- موازی‌کاری سازمان استاندارد و سازمان غذا و دارو در نظارت بر واردات محصولات خوراکی و آشامیدنی و مواد آرایشی بهداشتی
- بررسی مراتب اعتراض نسبت به نحوه استرداد مالیات بر ارزش‌افزوده صادرکنندگان براساس ماده

۱. جملات، عیناً به نقل از گزارش دبیرخانه موضوع ماده (۷۶) است.

(۱۳) قانون مالیات بر ارزش افزوده مصوب سال ۱۳۸۷، ماده (۳۴) قانون رفع موانع تولید رقابت پذیر مصوب سال ۱۳۹۴ و دستورالعمل نحوه استرداد موقت مالیات و عوارض ارزش افزوده به صادرکنندگان کالا موضوع ماده (۳۴) قانون رفع موانع تولید

- بررسی مراتب اعتراض به رد دفاتر مؤدیان مالیاتی توسط کمیسیون بند «۳» ماده (۹۷) قانون مالیات‌های مستقیم ۱۳۸۰ به سبب ابهام در اجرای ماده ۱۶۹ مکرر در خصوص معاملات غیرواقعی اعلام شده به صورت عمدی یا سهوی توسط شخص ثالث

- بررسی مسائل و موضوعات اجرایی و اداری کمیته موضوع ماده (۷۶) قانون برنامه پنجم توسعه
- بررسی ماده (۱۹) آیین نامه اجرایی نظارت بهداشتی دامپزشکی مصوب هیئت وزیران به شماره ۱۶۴۷۳۳/ت/۳۵۳۸ مورخ ۱۳۸۷/۰۹/۱۳ و مشکلات ناشی از آن

- بررسی مسائل و موضوعات اجرایی و اداری کمیته موضوع ماده (۷۶) قانون برنامه پنجم توسعه
- بررسی پیشنهادهای مربوط به اصلاح موضوع ماده (۳۷) قانون برنامه پنجم توسعه و ماده (۴۸) الحاقی طرح الحاق برخی مواد به قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت مصوب سال ۱۳۹۳، مربوط به اخذ عوارض مضاعف از کالاهای آسیب‌رسان به سلامت

- بررسی پیشنهادهای واصله جهت اصلاح قوانین و مقررات مربوط به ممنوع‌الخروجی فعالین اقتصادی

- بررسی نتایج تصمیمات و اقدامات قبلی در خصوص اصلاح تصویب نامه شماره ۱۶۹۰۹۲/ت/۸۲۸۹۴ مورخ ۱۳۹۴/۱۲/۲۴ هیئت محترم وزیران مبنی بر اصلاح حقوق گمرکی و سود بازرگانی ورق‌های فولادی و مشکلات تولیدکنندگان لوله و پروفیل‌های فولادی در خصوص تأمین مواد اولیه

- پیگیری مصوبه قبلی کمیته و اقدامات دبیرخانه در خصوص اصلاح قوانین و مقررات مربوط به ممنوع‌الخروجی فعالین اقتصادی (مصوبه چهارمین جلسه کمیته ماده (۷۶) مورخ ۱۳۹۵/۶/۱)

- پیگیری مصوبه قبلی کمیته و اقدامات دبیرخانه در خصوص پیشنهادهای ارائه شده در خصوص اصلاح آیین نامه وصول مطالبات غیرجاری مؤسسات اعتباری (ریالی و ارزی) مصوب ۱۳۹۴ و مشکلات فعالین اقتصادی در این ارتباط (مصوبه سی و چهارمین جلسه کمیته ماده (۷۶) مورخ ۱۳۹۵/۱/۲۳)

- بررسی پیشنهاد بازنگری در مقررات مربوط به مسئله ذینفع واحد در تخصیص منابع بانکی^۱
همچنین در بخش سوم گزارش عملکرد کمیته ماده (۷۶) با عنوان «برخی از دستاوردهای مهم کمیته در طول دوره فعالیت»،^۲ به شرح زیر توضیح داده شده‌اند:

۱. برگرفته از: همان، صص ۶۵-۸۷.

۲. همان، صص ۱۰۸-۱۱۳.

۱. دستاوردهای کمیته در حوزه تأمین اجتماعی

۱-۱. رسیدگی به صورت مزد ارسال شده از سوی کارفرما

- مصوبه کمیته برای ابلاغ بخشنامه‌ای از سوی سازمان تأمین اجتماعی به کلیه شعب سازمان در خصوص اجرای ماده (۱۰۱) قانون تأمین اجتماعی، طی «دستور اداری» توسط سازمان مذکور انجام شد.

۱-۲. حضور کلیه اعضاء در هیئت‌های تشخیص مطالبات

- نتیجه بررسی‌های صورت‌گرفته در کمیته، «لزوم صدور بخشنامه‌ای از سوی تأمین اجتماعی مبنی بر تأکید سازمان به حضور کلیه اعضای هیئت‌های تشخیص مطالبات، اعم از بدوی و تجدیدنظر، به‌هنگام رسیدگی به اختلافات» بوده است. در راستای مصوبه کمیته، موضوع مذکور در بخشنامه‌ای مقرر شد.

۱-۳. تخفیف پلکانی حق بیمه سهم کارفرما

- «برای تبیین مراتب و ایجاد وحدت رویه و تسهیل فرآیند بهره‌گیری از تسهیلات موسوم به تخفیف پلکانی»، دستور اداری توسط سازمان تأمین اجتماعی صادر شد.

۱-۴. اعمال بازرسی نسبت به شکایات راجع به عملیات اجرایی آرای قطعی هیئت‌های تشخیص مطالبات توسط بازرس ویژه مدیر عامل سازمان تأمین اجتماعی

- با پیگیری‌های کمیته، مقرر شد «سازمان تأمین اجتماعی از طریق بخشنامه‌ای، امر بازرسی نسبت به شکایات مراجع به عملیات اجرایی آرای قطعی هیئت‌های تشخیص مطالبات سازمان را به بازرس ویژه مدیر عامل محول نماید». در این راستا، دستور اداری توسط سازمان مذکور صادر شد.

۲. دستاوردهای کمیته در حوزه پتروشیمی

- با ارائه پیشنهاد «ایجاد یک نهاد رگولاتوری غیرمنتفع، مستقل و قدرتمند مرکب از بخش دولتی و خصوصی در حوزه تأمین، قیمتگذاری خوراک صنایع پتروشیمی و تنظیم مقررات بخشی»، ایجاد یک نهاد تنظیم‌کننده بخش نفت و گاز در جلسات شورای رقابت به تصویب رسید.

۳. دستاوردهای کمیته در حوزه مالیاتی

- موضوع «مشکلات مالیات بر ارزش‌افزوده پیمانکاران در مناطق آزاد و ویژه اقتصادی» ناشی از دو بخشنامه سازمان امور مالیاتی، در کمیته مطرح و مورد بررسی قرار گرفت. در نتیجه، هیئت وزیران به‌موجب تصویب‌نامه‌ای مشکل مزبور را مرتفع کرد.

۶. دستاوردهای کمیته در حوزه امور بانکی و سرمایه

- ۶-۱. بازنگری شرایط ممنوع‌الخروج نمودن فعالان اقتصادی توسط بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران^۱
- ۶-۲. اصلاح آیین‌نامه ماده (۲۰) قانون رفع موانع تولید جهت تسهیل تسویه بدهی‌های ارزی فعالان اقتصادی^۲
- ۶-۳. عقد تفاهمنامه بین جامعه حسابداران رسمی ایران و بانک‌ها به منظور تبادل برخط گزارش حسابرسی هنگام اعطای تسهیلات به واحدهای اقتصادی.

۴. ارزیابی عملکرد

چنان‌که از عملکرد کمیته مندرج در بخش ۳ گزارش برمی‌آید، در حال حاضر، موضوع جلسات کمیته ماده (۷۶)، تقاضامحور است، که توسط فعالان اقتصادی عمدتاً در خصوص مسائل حوزه مالیات و تأمین اجتماعی، اغلب بدون کار کارشناسی مکفی در کمیته مطرح می‌شود و از همه مهمتر، سطح تقاضاها و بالطبع مباحث و مصوبات کمیته، محدود به پایین‌ترین سطح مقررات (یعنی بخشنامه و دستورالعمل) است.^۳

در همه موارد پیش‌گفته، موضوع شکایات فعالان اقتصادی در کمیته طرح شده و مسئله با حضور ذی‌نفعان و مقامات دولتی مربوط بررسی شده، و در نهایت، با پیگیری دبیرخانه کمیته، بخشنامه یا دستور اداری توسط نهاد مربوط برای حل معضل مطرح‌شده، صادر شده است. بی‌تردید، این فرآیند، خود مستلزم تلاش و هماهنگی بسیار است و از این حیث قابل تقدیر است؛ اما نکته قابل توجه به لحاظ قانونی آن است که آیا آنچه در گزارش عملکرد کمیته به‌عنوان دستاوردهای اصلی ذکر شده است، با احکام

۱. چنانکه در گزارش عملکرد کمیته آمده است، «موضوع بازنگری شرایط ممنوع‌الخروج نمودن فعالان اقتصادی، در چهل و دومین جلسه کمیته بررسی شد و مصوبه آن مبنی بر بازنگری در شرایط ممنوع‌الخروج نمودن فعالان اقتصادی تسهیلات‌گیرنده از بانک‌ها طی نامه شماره ۲۷/۷۶۴۲/ص مورخ ۱۳۹۵/۹/۱ به بانک مرکزی ابلاغ گردید. این مصوبه موجب شد بخشنامه جدید شماره ۳۳۷۷۹۴/۹۵ جایگزین بخشنامه قبلی بانک مرکزی در این خصوص به شماره ۱۳۹۲/۱۹۶۲۹۱ مورخ ۱۳۹۲/۷/۲ شود و از این پس مبنای عمل بانک‌ها برای درخواست ممنوعیت خروج بدهکاران قرار گیرد. در این خصوص چنانچه بانک‌های عامل برخلاف الزامات بخشنامه جدید اقدام نمایند، بانک مرکزی می‌تواند رأساً نسبت به رفع ممنوعیت خروج افراد مورد نظر اقدام کند و مسئولیت تمامی عواقب امر بر عهده مدیران ذی‌مدخل بانک عامل خواهد بود. از عمده مطالبی که در این بخشنامه جدید بانک مرکزی لحاظ شده است، می‌توان به الزام آگاه نمودن کتبی افراد پیش از ممنوع‌الخروجی، امکان‌پذیر نبودن ممنوعیت خروج مدیران سابق شرکت‌های بدهکار و همچنین عدم امکان ممنوعیت خروج ضامین اشاره نمود».

۲. در گزارش عملکرد کمیته تصریح شده است که موضوع مورد بررسی، «تسهیل آیین‌نامه اجرایی تسویه بدهی‌های ارزی حساب ذخیره ارزی موضوع تبصره «۲» ماده (۲۰) قانون رفع موانع تولید رقابت‌پذیر و ارتقای نظام مالی کشور بود. براساس گزارش کمیته، با پیگیری‌های صورت پذیرفته، آیین‌نامه مذکور در تاریخ ۱۳۹۵/۱۲/۱۵ توسط هیئت وزیران اصلاح و به شماره ۱۵۵۲۷۵/ت/۵۳۷۴۴هـ ابلاغ گردید. در این اصلاحیه، تغییراتی در نرخ تسویه نهایی اقساط تسهیلات (از ۲۰ درصد به ۱۵ درصد)، تمدید مهلت تعیین تکلیف بدهکاران (از ۱۳۹۵/۱۲/۱۵ به ۱۳۹۶/۱۲/۲۹)، و رفع محرومیت بدهکارانی که حداقل ۲۵ درصد علی‌الحساب موضوع ماده (۲) آیین‌نامه را پرداخت کرده باشند، از مواردی نظیر عدم گشایش اعتبار اسنادی، عدم اعطای هرگونه تسهیلات و عدم تحویل دسته چک و افتتاح حساب جدید، اعمال شد».

۳. اخیراً گزارشی نیز توسط یکی دبیرخانه استانی کمیته ماده (۷۶) (خراسان رضوی) منتشر شده است که در آن، پیشنهادهایی در دو قالب موضوعی (کشاورزی؛ تعاون؛ قانون کار؛ قانون بیمه بیکاری؛ سایر پیشنهادها؛ مدیریت خدمات سرمایه‌گذاری خارجی) و تشکل‌محور، راجع به لغو یا اصلاح برخی از قوانین و مقررات ارائه شده است. با توجه به برخی از پیشنهادها و دلایل توجیهی - البته بسیار مختصر - هر یک از پیشنهادها، باید اذعان کرد در این کمیته استانی، کار دقیق‌تر و با کیفیت‌تری نسبت به کمیته اصلی ماده (۷۶) در خصوص بررسی قوانین و مقررات مغل تولید و سرمایه‌گذاری انجام شده است؛ ر. ک.: علی‌اکبر لبافی (گردآورنده)، «چکیده پیشنهادات و نظرات راجع به اصلاح یا تجمیع و یا حذف مقررات مغل محیط کسب‌وکار در حوزه قوانین و مقررات اقتصادی (حاوی پیشنهادات تشکل‌ها، کارشناسان ذیربط استان)»، اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی خراسان رضوی، کمیته استانی ماده (۷۶) قانون برنامه پنجم، شهریور ۱۳۹۵.

مندرج در ماده (۷۶) مطابقت دارد؟ و آیا اساساً اتاق ایران، اتاق تعاون مرکزی و شورای اصناف کشور، به‌عنوان نمایندگان بخش خصوصی، وظیفه خود را در اجرای این حکم به شایستگی انجام داده‌اند؟ پیش از پاسخ به سؤالات مطرح‌شده، مروری اجمالی در آنچه به‌عنوان عملکرد اجرای حکم ماده (۷۶) در قسمت پیشین گفته شد، مفید است. ماحصل گزارش پنج‌ساله کمیته ماده (۷۶) حاکی از آن است که مهمترین دستاوردهای کمیته مذکور در حوزه مقررات عبارتند از:

۱. صدور سه دستور اداری و یک بخشنامه ازسوی سازمان تأمین اجتماعی؛
۲. صدور یک تصویب‌نامه هیئت وزیران در حوزه پتروشیمی؛
۳. صدور یک دستور معاون اول رئیس‌جمهور (که متعاقباً به بخشنامه تبدیل شد) در رابطه با تأکید بر اجرای برخی مفاد قانونی؛

۴. اصلاح یک بخشنامه در حوزه بانکی

۵. اصلاح یک آیین‌نامه در حوزه بانکی.

چنان‌که مشاهده می‌شود، علاوه بر اینکه دستاوردهای برشمرد شده کمیته موضوع ماده (۷۶) برای پنج سال ناچیز به‌نظر می‌رسد، کمیته مذکور دستاوردی در خصوص «قوانین» - اعم از پیشنهاد حذف، اصلاح یا تصویب - نداشته است.

این درحالی است که چنان‌که از گزارش عملکرد کمیته برمی‌آید، کارویژه مهم نهادهای سه‌گانه نماینده بخش خصوصی مبنی بر «شناسایی قوانین، مقررات و بخشنامه‌های مغل و تولید و سرمایه‌گذاری» بر مبنای گزارش‌هایی در خصوص «قوانین و مصوبات و بخشنامه‌های مزاحم، خلأ قانونی، اجرای نادرست و ناقص قوانین و همچنین پیشنهاد اصلاح قوانین و مقررات و ارتقای امنیت اقتصادی، حقوق مالکیت و...»، همچنان مغفول مانده است.

۵. ارزیابی کارویژه تهیه گزارش‌های موضوع ماده (۷۶) توسط اتاق

چنان‌که گفته شد، در ماده (۷۶) قانون برنامه پنجم توسعه، وظایف بسیار گسترده و مهم برای نهادی متشکل از اعضای از سه قوه با هماهنگی دبیرخانه‌ای از بخش خصوصی در نظر گرفته شده است. در واقع آنچه در ماده (۷۶) مقرر شده است، متشکل از اغلب آموزه‌ها و راهکارهایی است که برای «مقررات‌زدایی» قابل تصور است. تدارک دستورجلسات کمیته ماده (۷۶)، برعهده نهادهای بخش خصوصی (اتاق ایران، اتاق تعاون مرکزی و شورای اصناف کشور) است. نهادهای مذکور موظفند براساس نص ماده (۷۶) مورد بحث، وظایف زیر به انجام برسانند:

- «شناسایی قوانین، مقررات و بخشنامه‌های مغل تولید و سرمایه‌گذاری»؛

- «بررسی و پردازش مشکلات و خواسته‌های» تشکل‌های تولیدی و صادراتی سراسر کشور؛

- تهیه گزارش‌هایی راجع به «قوانین و مصوبات و بخشنامه‌های مزاحم»؛
 - تهیه گزارش‌هایی راجع به «خلأ قانونی»؛
 - تهیه گزارش‌هایی راجع به «اجرای نادرست یا ناقص قوانین»؛
 - تهیه گزارش‌هایی راجع به «پیشنهاد اصلاح قوانین و مقررات»؛
 - تهیه گزارش‌هایی راجع به ارتقای امنیت اقتصادی؛
 - تهیه گزارش‌هایی راجع به حقوق مالکیت؛
 - تهیه گزارش‌هایی راجع به حمایت از سرمایه‌گذاری؛
 - تهیه گزارش‌هایی راجع به تولید؛
 - تهیه گزارش‌هایی راجع به صادرات؛
 - تهیه گزارش‌هایی راجع به اشتغال؛
 - تهیه گزارش‌هایی راجع به چگونگی کاهش قیمت تمام‌شده کالاها و خدمات در ایران همراه با ارتقای کیفیت و رشد تولید؛
 - تهیه گزارش‌هایی راجع به موارد مربوط به سرمایه‌گذاری و تولید و استفاده بهینه از سرمایه‌گذاری‌ها و ظرفیت‌های موجود.
- از تجزیه و تحلیل ماده (۷۶) در جملات بالا برمی‌آید که قانونگذار برای اتاق ایران و دو نهاد همکار، بیشتر وظایفی از جنس پژوهشی (تهیه گزارش) در نظر گرفته است که شبیه دیگر نهادهای پژوهشی (از جمله مرکز پژوهش‌های مجلس) است. تهیه چنین گزارش‌هایی، تکلیف اصلی این سه نهاد است که در واقع، ماده اولیه و خوراک جلسات کمیته محسوب می‌شود. بر همین اساس است که در قسمت پایانی ماده (۷۶) تصریح شده است: «...کمیته مذکور موظف است ضمن بررسی پیشنهادهای ارائه‌شده راهکارهای قانونی لازم را بررسی و پیگیری نماید». در صورتی که پیشنهادی بر مبنای «گزارش‌های موضوع این ماده» (۷۶) در اختیار کمیته قرار نگیرد، تبعاً کمیته نیز قادر به انجام تکلیف قانونی خود نخواهد بود. چنان که گفته شد، در حال حاضر اتاق ایران و دو نهاد دیگر، صرفاً خود را دریافت‌کنندگان پیشنهادهای فعالان اقتصادی در این حوزه‌های راهبردی می‌دانند و از این رو، به تکلیف قانونی مصرح در حکم قانونی مورد بحث عمل نشده است.
- نکته دیگر این‌که با فرض وجود اراده اتاق ایران و دو نهاد همکار برای اجرای حکم ماده (۷۶) به‌ترتیبی که شرح داده شد، آیا در ساختار اتاق ایران و دو نهاد دیگر، طراحی و امکانات متناسب با انجام چنین پژوهش‌های بنیادین و راهبردی در نظر گرفته شده است؟
- سؤال مطرح‌شده را می‌توان با مطالعه گزارش عملکرد پنج‌ساله کمیته موضوع ماده (۷۶) پاسخ داد. در نامه تکمیلی گزارش عملکرد کمیته، تصریح شده است که فعالیت «تهیه گزارش‌ها در زمینه شناسایی قوانین و مقررات مخل توسعه کسب‌وکار» از ابتدای شکل‌گیری دبیرخانه کمیته در دستور کار این مجموعه قرار داشته و در همان

سال اول فعالیت این نهاد بالغ بر ۱۲۰ گزارش کارشناسی توسط همکاران دبیرخانه تهیه شده است. در سال‌های بعد، با توجه به تجارب به‌دست آمده از روند برگزاری جلسات، کارآیی عملکرد تصمیمات کمیته و همچنین توسعه تعاملات دبیرخانه کمیته با بخش‌های مختلف اتاق ایران، تلاش شد تا از ظرفیت سایر واحدهای اتاق نظیر کمیسیون‌های تخصصی، معاونت اقتصادی اتاق، همچنین تشکل‌های کارفرمایی عضو اتاق و همچنین مشاوران برون‌سازمانی نظیر دانشگاه‌های معتبر کشور جهت تهیه این دست‌گزارشات پژوهشی و کارشناسی استفاده شود. لذا با تأسیس مرکز تحقیقات اقتصادی اتاق ایران، مقرر گردید تهیه گزارش‌های پژوهشی به‌ویژه در حوزه‌های اقتصادی به این مرکز واگذار شود و بدنه اجرایی دبیرخانه، متمرکز بر بررسی درخواست‌های متعدد وارده از سوی فعالین اقتصادی و تهیه گزارشات تحلیلی و پژوهشی بر روی این درخواست‌ها گردید.

در گزارش عملکرد کمیته، فهرستی از گزارش‌های تهیه‌شده توسط کمیته آمده است. براساس گزارش مذکور، در سال ۱۳۹۲: ۱۱۹ عنوان، در سال ۱۳۹۳: ۹ عنوان، در سال ۱۳۹۴: ۵۲ عنوان، در سال ۱۳۹۵: ۲۷ عنوان و در سال ۱۳۹۶ تاکنون ۳ عنوان گزارش تهیه شده است. گزارش‌های فهرست‌شده، طیف بسیار گسترده‌ای از موضوعات شامل موضوعات حقوقی، اقتصادی، سیاسی و... را دربر می‌گیرد.^۱ از میان فهرست گزارش‌ها، صرفاً ۲۴ عنوان تا حدی مرتبط به حوزه شناسایی قوانین و مقررات مخل تولید و سرمایه‌گذاری، به‌طور اجمالی مورد بررسی قرار گرفت. عناوین گزارش‌ها به این شرح است:

- پیشنهاد اصلاح قانون مالیات بر ارزش افزوده
- نقد لایحه تجارت
- تحلیلی بر قیمتگذاری کالاها و خدمات صنفی
- رفع موانع حقوقی اشتغال زنان
- جدول مقایسه‌ای قانون و لایحه تجارت از منظر جرم‌انگاری
- مقایسه احکام و مقررات جزایی قانون تجارت و لایحه پیشنهادی تجارت
- جدول احصای جرائم مالی - اقتصادی
- لزوم رعایت تناسب جرم و مجازات در حوزه کار و تأمین اجتماعی

۱. برخی از عناوین گزارش‌ها به این شرح است:

- دفاتر تاجر
- حساب‌های شرکت
- تحلیل وظایف سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی در حقوق موضوعه ۷ دهه گذشته
- انحصار
- فساد اداری
- تعاون
- بررسی عملکرد شهرک‌ها و نواحی صنعتی در ایران
- اشتغال زنان در اسناد بین‌المللی
- فرهنگ کار
- آموزش حرفه‌ای
- مشکلات توزیع محصولات کشاورزی
- کمیته و کارگروه
- مدل روزی برای بهره‌مندی از رانت نفت
- ایران در یک چشم‌انداز
- سرمایه اجتماعی
- بررسی ساختار مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

- لزوم اصلاح در حمایت‌های افراطی حوزه کار
- ممتاز بودن مطالبات سازمان تأمین اجتماعی
- دادرسی عادلانه در محاکم اختصاصی اداری (هیئت تشخیص مطالبات)
- انتقاد به سیاست کیفری اتخاذ شده در قبال حقوق کیفری کار و تأمین اجتماعی
- تنوع ضمانت اجرای کیفری در حوزه کار و تأمین اجتماعی
- دادرسی عادلانه در محاکم اختصاصی اداری (هیئت‌های حل اختلاف کارگر و کارفرما)
- مرور زمان در دعاوی کار
- نهاد تأمین خواسته در دعاوی کار
- ضرورت اعمال اصلاحات در تعیین مراجع رسیدگی کننده به دعاوی و اختلافات کار
- سازش در روابط کار
- تنوع شکایات (اختلافات و اعتراضات) در دعاوی کار
- مقررات کیفری کار و تأمین اجتماعی (گزارش کلی)
- زمینه و موضوع قانون کار: تحلیل قانونگذاری کار در ایران
- نقدی بر قانون تعزیرات حکومتی
- بررسی جایگاه سازمان تعزیرات حکومتی میان نهادهای قضایی و شبه قضایی
- محیط کسب و کار

نقد و بررسی گزارش‌های تهیه شده توسط کمیته - موضوع این گزارش نیست. در اینجا به ذکر این نکته اکتفا می‌کنیم که نمی‌توان گزارش‌های بررسی شده را گزارش‌هایی منطبق با معیارهای یک گزارش کارشناسی دانست. زیرا بسیاری از گزارش‌های بررسی شده، صرفاً طرح مسئله در حد ۲ یا ۳ صفحه و فاقد پلان، روش‌شناسی، منابع، استدلال، جمع‌بندی و نتیجه‌گیری هستند. سوای اینکه چنان‌که از عناوین گزارش‌های مندرج در پاورقی برمی‌آید، برخی از این عناوین کلی بوده و ارتباط کمی با وظایف کمیته دارند. درواقع، عناوین مندرج در تبصره «۱» ماده (۱۲) قانون احکام دائمی...، عناوینی مرتبط با عنوان کلی «شناسایی قوانین و مقررات... محل تولید و سرمایه‌گذاری» است.

قطعاً آنچه در ماده (۷۶) قانون برنامه پنجم توسعه و سپس در بند «ب» ماده (۱۲) قانون احکام دائمی... به‌عنوان «تهیه گزارش» تصریح شده است، تهیه و در دسترس قرار دادن گزارش‌هایی با موضوع مشخص شناسایی قوانین و مقررات محل تولید و سرمایه‌گذاری و ارائه نتایج آنها به کمیته برای تصمیم‌گیری و طی مراحل قانونی بوده است. این درحالی است که بررسی گزارش‌های تهیه شده نشانگر آن است که چنین دستاوردی از مطالعه گزارش‌ها حاصل نمی‌شود. شاید به دلیل نبود گزارش‌های مسئله‌محور و خاص موضوع حکم قانونی مورد بحث است که قائم‌مقام دبیر کمیته ماده (۷۶) چنین اظهار کرده است: «این‌گونه نیست که بگردیم و مقررات زائد را پیدا کنیم. بلکه درواقع فعالان اقتصادی و تشکل‌ها این

درخواست‌ها را می‌دهند. تشکلی که در زمینه صادرات یک تشکل تولیدی است بالاخره در فرآیند کارش با یک مشکلی مواجه می‌شود... این تشکل‌ها درخواست حذف یا اصلاح این‌گونه مقررات و بخشنامه‌ها را می‌دهند. تقریباً تعداد زیادی از این دست مقررات بوده که در کمیته مطرح شده و اصلاح شده است.^۱ بی‌تردید، نظرات تشکل‌ها و به‌طور کلی ذینفعان، می‌تواند به‌عنوان مسئله قابل بررسی در نظر گرفته شود، اما به هیچ وجه نمی‌توان با صرف طرح چنین مسائلی در کمیته و حتی برگزاری جلسات متعدد و زمانبر، قصد قانونگذار از تصویب این ماده را برآورده کرد؛ بلکه مسائل کسب‌وکارها باید در فرآیندی پژوهشی توسط نهادهای بخش خصوصی (به‌ویژه بازوهای پژوهشی اتاق)، ارزیابی و تحلیل شود و نتیجه آن، به‌عنوان «شناسایی قوانین، مقررات و بخشنامه‌های مخل تولید و سرمایه‌گذاری»، به کمیته عرضه شود. آنچه به کمیته عرضه می‌شود، ادعای مخل بودن برخی قوانین یا مقررات یا موادی از آنها برای تولید و سرمایه‌گذاری و گزارش‌های پشتیبان ادعای مطرح شده است. این ادعا در جلسه کمیته به تصویب خواهد رسید و مواد مورد بحث با مقدمه‌ای توجیهی، براساس تبصره «۳» بند «ب» ماده (۱۲) قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور، حداکثر ظرف سی روز کاری در دستور کار هیئت وزیران قرار خواهد گرفت. قابل پیش‌بینی است چنان‌که ماده یا مواد قانونی یا مقرراتی مخل تولید، با پشتوانه کارشناسی مبتنی بر گزارش‌های روشمند و دقیق شناسایی شده باشد، هیئت وزیران به‌عنوان نهاد اصلی مقرراتگذار در کشور، اقدامات لازم را انجام خواهد داد. این اقدام قانونی می‌تواند در قالب تدوین و تصویب تصویب‌نامه، بخشنامه، دستورالعمل یا تدوین لایحه‌ای قانونی صورت گیرد.

بنابراین، با وجود اینکه بیشترین حجم تکالیف مندرج در ماده (۷۶) ناظر به تهیه گزارش در موضوعات مهم حوزه کسب‌وکارهاست، در عمل، وقت نهادهای بخش خصوصی - چنان‌که قابل پیش‌بینی است - مصروف انجام امور دبیرخانه‌ای کمیته و به‌ویژه تدارک تشکیل جلسات شده است. طبعاً تهیه هر یک از گزارش‌ها با موضوعات مندرج در ماده (۷۶) - که درواقع به دستورکار کمیته تبدیل خواهند شد - نیازمند برخورداری از کارشناسانی زبده و مسلط و همچنین ساختاری پژوهشی است.

درواقع، به‌نظر می‌رسد طبق نص ماده (۷۶)، مهمترین و اساسی‌ترین وظیفه سه نهاد نماینده بخش غیردولتی، اقدام برای «شناسایی قوانین، مقررات و بخشنامه‌های مخل تولید و سرمایه‌گذاری» است، تنها با اتخاذ رویکرد فعالانه اتاق ایران است که می‌توان به اجرای قابل قبول حکم قانونی مورد بحث امیدوار بود. این رویکرد فعالانه، صرفاً با تبعیت از نص ماده (۷۶)، یعنی جدی‌گرفتن تهیه گزارش‌های کارشناسی راجع به موضوعات مصرح در متن ماده مذکور توسط نهادهای نماینده بخش خصوصی، امکانپذیر است. با وجود این، چنان‌که گفته شد، ماده (۷۶) قانون برنامه پنجم توسعه با اصلاحاتی در قالب بند «ب» ماده (۱۲) «قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور» (مصوب ۱۳۹۵/۱۱/۱۰)، به تصویب رسید. براساس توضیحات قائم‌مقام دبیر کمیته ماده (۷۶): «نقطه‌ضعفی بود که وجود داشت و با درخواست و پیگیری اتاق و با همکاری نمایندگان محترم مجلس شورای اسلامی این نقیصه در لایحه دائمی شدن برخی از احکام برطرف

۱. حسین سلاح‌ورزی (مصاحبه)، «مگا پروژه حذف مقررات زائد»، تجارت فردا، سال پنجم، شماره ۱۹۹، ۱۵ آبان ۱۳۹۵، ص ۹۸.

شده است. یعنی هم برای کمیته ماده (۷۶) و هم برای شورای گفتگو، تبصره‌ای اضافه شده است که دولت را مکلف کرده، ظرف ۳۰ روز درباره مصوبات کمیته ماده (۷۶) تصمیم‌گیری کند. به این معنی که مصوبات کمیته ماده (۷۶) و شورای گفتگو روی زمین نمانند و دولت موظف شده، در مورد مصوبات این دو نهاد تصمیم‌گیری لازم را به عمل آورد.^۱ در حالی که براساس توضیحات پیش گفته، به نظر می‌رسد ایراد اصلی در عملکرد کمیته ماده (۷۶) به اثربخشی تصمیمات آن مربوط نیست؛ بلکه کمیته مورد بحث، با ساختار و رویکرد فعلی، اساساً قادر به انجام وظایف قانونی‌اش نخواهد بود و حداکثر، وظایفی را به انجام خواهد رساند که برعهده شورای گفتگوی دولت و بخش خصوصی (موضوع ماده (۱۱) قانون بهبود مستمر محیط کسب و کار (مصوب ۱۳۹۰/۱۱/۱۶) و اخیراً، بند «الف» ماده (۱۲) «قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور» (مصوب ۱۳۹۵/۱۱/۱۰)) است. در واقع به نظر می‌رسد جنس عملکرد جاری کمیته ماده (۷۶)، بسیار شبیه شورای گفتگوی دولت و بخش خصوصی است.

در ادامه، این نکته توضیح داده خواهد شد که به‌رغم شباهت‌ها و اشتراکات وظایف کمیته ماده (۷۶) و شورای گفتگو، به نظر می‌رسد دو نهاد مذکور نه در عرض، بلکه در طول یکدیگر قرار دارند و به‌عبارت دیگر، شورای گفتگو نهاد اصلی و مادر در حوزه تعاملات دولت و بخش خصوصی شمرده می‌شود و چنین تعاملاتی باید از طریق این شورا صورت گیرد.

۶. جایگاه و وظایف قانونی کمیته موضوع ماده (۷۶) و شورای گفتگو

مسئله بسیار مهم قابل طرح این است با توجه به جنس وظایف دو نهاد، جایگاه قانونی آنها و نوع رابطه آنها چگونه است. پاسخ به این سؤال از این‌رو حائز اهمیت است که ادعای این پژوهش آن است که در حال حاضر به دلیل ابهام در جایگاه قانونی و وظایف دو نهاد کمیته موضوع ماده (۷۶) و شورای گفتگو، کمیته به‌نحوی درگیر انجام کارکردهایی از جنس کارکردهای خاص شورای گفتگو شده و از ایفای تکالیف قانونی خود بازمانده است.

چنان‌که در ماده (۱۱) قانون بهبود مستمر محیط کسب و کار، برخی از وظایف و اختیارات شورای گفتگو به شرح زیر برشمرده شده است:

«... الف) پیشنهاد اصلاح، حذف یا وضع مقررات اعم از آیین‌نامه، بخشنامه، دستورالعمل، شیوه‌نامه یا رویه اجرایی در جهت بهبود محیط کسب و کار در ایران به مسئولان مربوطه براساس گزارش تهیه شده از سوی دبیرخانه این شورا

ب) استماع نظرات و پیشنهادهای نمایندگان اصناف یا تشکلهای اقتصادی سراسری با حضور رئیس شورای اصناف کشور و یا حسب مورد رؤسای این تشکلهای در جلسات شورا

پ) ارائه خواسته‌ها، پیشنهادهای و تذکرات متقابل مسئولان دستگاه‌های اجرایی و نمایندگان تشکل‌های بخش‌های خصوصی و تعاونی و بحث و بررسی و اقناع و تفاهم درباره خواسته‌های مذکور ... (ث) بررسی گزارش‌های کمیته موضوع ماده (۷۶) قانون برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران و زمینه‌سازی برای تصمیم‌گیری درباره آنها (ج) پیگیری گزارش اتاق‌ها درباره امتیازات موجود در قوانین و مقررات و رویه‌ها برای بنگاه‌های با مالکیت غیر از بخش‌های خصوصی و تعاونی و زمینه‌سازی برای حذف یا تعمیم این امتیازات به منظور اجرای کامل و مؤثر ماده (۸) قانون اصل چهل‌وچهارم ...».

چنان‌که بند «ث» ماده (۱۱) «قانون بهبود مستمر محیط کسب‌وکار» تصریح شده است، یکی از کارویژه‌های شورای گفتگو، «بررسی گزارش‌های کمیته موضوع ماده (۷۶)» و «زمینه‌سازی برای تصمیم‌گیری درباره آنها» است. تفکیک وظایف دو نهاد و فهم نسبت و رابطه آنها با یکدیگر، مستلزم توجه به موادی از قانون بهبود محیط کسب‌وکار به شرح زیر است:

«ماده (۱۲) - تشکل‌های اقتصادی سراسری می‌توانند درخواست‌های خود را برای اصلاح قوانین، مقررات، بخشنامه‌ها، دستورالعمل‌ها و رویه‌های اجرایی محل کسب‌وکار، به همراه استدلال فنی و حقوقی مربوطه به دبیرخانه شورای گفتگو ارسال و درخواست خود را پیگیری کنند. در صورت مخالفت شورای گفتگو با درخواست ارسال شده، دبیرخانه شورا موظف است دلایل مخالفت با درخواست مربوطه را به‌طور کتبی به تشکل ذیربط اطلاع دهد.

ماده (۱۳) - در هر یک از استان‌ها، استاندار موظف است با همکاری رؤسای اتاق‌ها در استان، شورای گفتگوی دولت و بخش خصوصی در استان را با ترکیبی متناسب با این شورا و به ریاست خود تشکیل دهد و فرآیند دریافت و بررسی درخواست تشکل‌ها و فعالان اقتصادی و اتخاذ تصمیم در جهت بهبود محیط کسب‌وکار در استان را سازماندهی کند. شوراهای گفتگو در استان‌ها موظفند آن دسته از گزارش‌ها و درخواست‌های رسیده که ابعاد ملی و فراگیر داشته باشد را جهت بررسی و تصمیم‌گیری به دبیرخانه شورای گفتگو ارسال کنند...».

ماده (۱۴) - به منظور تعامل مستمر با فعالان اقتصادی اعم از کارفرمایی و کارگری و تلاش برای حل مشکلات آنان و ارائه پیشنهاد برای اصلاح قوانین، مقررات، بخشنامه‌ها، دستورالعمل‌ها و رویه‌های اجرایی به شورای گفتگو، وزرا و رؤسای دستگاه‌های اجرایی و قضایی مرتبط با محیط کسب‌وکار و رؤسا و مدیران کل این دستگاه‌ها در مراکز استان‌ها موظفند یکی از معاونان خود را به‌عنوان مسئول بهبود محیط کسب‌وکار تعیین و معرفی نمایند.

تبصره - تشخیص دستگاه‌های اجرایی مرتبط با محیط کسب‌وکار برعهده وزیر امور اقتصادی و

دارایی است.».

توجه به احکام قانونی پیش‌گفته نشانگر آن است نهاد اصلی رابط بین دولت و بخش خصوصی، شورای گفتگو است.^۱ با این وصف، کمیته ماده (۷۶)، نهادی زیرمجموعه شورای گفتگو و به عبارت روشن‌تر، نهادی برای انجام کارویژه خاصی از کارویژه‌های کلی شورای گفتگو شناخته می‌شود. بدین ترتیب، شورای گفتگو در رابطه سلسله‌مراتبی میان دو نهاد، حائز جایگاه بالاتر است و به همین دلیل است که یکی از کارویژه‌های آن، طبق بند «ث» ماده (۱۱) «قانون بهبود مستمر محیط کسب و کار»، «بررسی گزارش‌های کمیته موضوع ماده (۷۶) قانون برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران و زمینه‌سازی برای تصمیم‌گیری درباره آنها» مقرر شده است.

شایان ذکر است در تبصره «۳» بند «ب» ماده (۱۲) «قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور» مقرر شده است: «مصوبات جلسات مذکور [کمیته] حداکثر ظرف مدت سی روز کاری در دستور کار هیئت وزیران قرار می‌گیرد». علاوه بر این، در تبصره «۴» بند «الف» قانون مذکور آمده است: «مصوبات شورای گفتگو [حداکثر ظرف مدت سی روز در دستور کار هیئت دولت قرار می‌گیرد تا در جلسه هیئت دولت مطرح و نسبت به آن تصمیم‌گیری شود». بدین ترتیب، در تدوین و تصویب احکام قانونی مربوط، همپوشانی و عدم دقت نظر مشاهده می‌شود. در چنین مواردی، چاره‌ای جز توسل به تفسیر همگرا و سازگار بین مواد قانونی در جهت برآوردن قصد قانونگذار نیست. چنان‌که گفته شد، تدبیر مقتضی برای اجرای احکام مربوط به مشارکت بخش غیردولتی در اصلاح قوانین و مقررات محل تولید و سرمایه‌گذاری، به رسمیت شناختن یک نهاد به‌عنوان نماینده بخش غیردولتی در تعاملات با دولت در حوزه مقررات‌گذاری است. در این صورت است که این صدای واحد، می‌تواند بهتر و دقیق‌تر مطرح شود، شنیده شود و به اثربخشی دغدغه‌های بخش غیردولتی در خصوص کیفیت و کمیت قوانین و مقررات بیانجامد.

نتیجه اینکه با توجه به استدلال‌های مطرح شده، به‌نظر می‌رسد اهمیت، دشواری و حساسیت کارویژه «شناسایی قوانین، مقررات و بخشنامه‌های محل تولید و سرمایه‌گذاری»، قانونگذار را واداشته که برای انجام آنها، نهادی مستقل در کنار نهاد شورای گفتگو تأسیس کند. به دیگر سخن، کمیته ماده (۷۶)، انجام وظیفه خاصی از وظایف کلی شورای گفتگو را بر عهده دارد. در صدر بند «الف» ماده (۱۲) قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور، اهداف کلان و کلی «... تبادل نظر دولت و بخش‌های خصوصی و تعاونی و تسهیل اتخاذ تصمیم مؤثر برای اقدامات لازم در چارچوب قوانین و مقررات موجود و ارائه پیشنهادها و راهکارهای اجرایی مناسب به مراجع ذیربط»، اهداف اصلی تشکیل شورای گفتگو برشمرده شده است؛ در حالی که در بند «ب» ماده مذکور، هدف از تشکیل کمیته، به‌طور خاص، «شناسایی قوانین و مقررات و بخشنامه‌های محل تولید و سرمایه‌گذاری در کشور» تصریح شده است. بی‌تردید، هدف

۱. شورای گفتگو، متشکل از اعضای بلندپایه از فوای سه‌گانه و نمایندگان از بخش غیردولتی است و بر این اساس، نهادی بسیار مناسب برای پیگیری مطالبات بخش خصوصی و رفع موانع کسب‌وکار، از جمله در حوزه قوانین و مقررات، محسوب می‌شود. رئیس اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران، دبیر این شورا است و محل دبیرخانه شورا نیز در اتاق ایران است. از سوی بخش غیردولتی، رئیس اتاق ایران، رئیس اتاق اصناف ایران، رئیس اتاق تعاون جمهوری اسلامی ایران و هشت نفر از مدیران عامل شرکت‌های برتر خصوصی و تعاونی از بخش‌ها و رشته‌های مختلف، در این شورا عضویت دارند.

کمیته نسبت به اهداف پیش‌بینی شده برای شورای گفتگو، اخص است. بر این اساس است که به نظر می‌رسد کارویژه قانونی کمیته باید جزئی از کارویژه‌های کلی شورای گفتگو تفسیر شود و با هماهنگی و زیر نظر آن شورا صورت پذیرد تا از پراکنده کاری و هرز رفتن توان و قابلیت این نهادهای تازه تأسیس جلوگیری شود. علاوه بر اینها، شاید به همین دلیل ضرورت هماهنگی شرح داده شده است که محل دبیرخانه هر دو نهاد، اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران است.

در آخر، مناسب است به نمونه‌ای از همپوشانی و تداخل کارکردهای دو نهاد کمیته موضوع ماده (۷۶) و شورای گفتگو اشاره کنیم. چنان‌که در گزارش عملکرد پنج‌ساله کمیته ماده (۷۶) آمد، حدود یک چهارم فعالیت‌های کمیته ماده (۷۶)، به حوزه کار و تأمین اجتماعی اختصاص یافته است و از جمله مهمترین دستاوردهای کمیته، صدور ۳ دستور اداری و ۱ بخشنامه از سوی سازمان تأمین اجتماعی بوده است. حال آنکه موضوع شصت و پنجمین نشست شورای گفتگوی دولت و بخش خصوصی، «پیگیری مطالبات اجرا نشده بخش خصوصی در حوزه کار و تأمین اجتماعی» بود (مورخ ۱۳۹۵/۱۲/۱۷).^۱ در این جلسه، نایب‌رئیس اتاق ایران و رئیس دبیرخانه شورای گفتگوی دولت و بخش خصوصی - که همزمان سمت قائم‌مقامی دبیر کمیته ماده (۷۶) را نیز برعهده دارد - تصریح کرد که «موضوع ترکیب هیئت‌های تشخیص مطالبات هم در شورای گفتگو و هم در کمیته ماده (۷۶) مطرح شده» است.^۲ اینکه موضوعات مطرح شده در دو نهاد کمیته ماده (۷۶) و شورای گفتگو مشترک است و علاوه بر این، بالاترین مقام نماینده بخش خصوصی در این دو نهاد نیز یکی از فعالان بخش خصوصی است، نشانگر آن است که کمیته ماده (۷۶) به جای تمرکز بر انجام تکالیف قانونی خود - به دلیل ابهام در جایگاه و وظایف قانونی و به طور خاص، به دلیل نداشتن گزارش‌ها و پیشنهادهایی مبتنی بر کار کارشناسی نهادهای سه‌گانه بخش خصوصی - به حوزه وظایف شورای گفتگو ورود کرده است.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

با توجه به متن ماده (۷۶) قانون برنامه پنجم توسعه - و اکنون بند «الف» ماده (۱۲) قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور - مبنای کارکرد مهم «شناسایی قوانین، مقررات و بخشنامه‌های مخل تولید و سرمایه‌گذاری»، تهیه گزارش‌هایی توسط اتاق ایران و نهادهای همکار و ارائه آن به کمیته مربوط است. این کارویژه، مستلزم پژوهش‌های روشمند و قابل اتکاست که بتوان براساس شاخص‌ها و معیارهای مبتنی بر اصول قانونگذاری، قوانین و مقررات مخل و دست‌وپاگیر را شناسایی کرد و در گام بعد، برای اصلاح یا حذف آنها تدبیری اندیشید. در حال حاضر، این «شناسایی» کاری زمین‌مانده - و البته دشوار و نیازمند برنامه‌ریزی دقیق

۱. به نقل از وبسایت شورای گفت‌وگو و دولت و بخش خصوصی، به نشانی اینترنتی زیر:
<http://www.pppd.ir/fa/news/87-1395-12-17-09-07-20.html>

۲. همان‌جا.

است - و با توجه به گزارش عملکرد منتشر شده، می‌توان گفت کمیته ماده (۷۶) به‌نجوی در حال انجام کارهایی است که طبق قانون برعهده شورای گفتگوی دولت و بخش خصوصی است. به‌عبارت دیگر، وظایف کمیته ماده (۷۶) - مندرج در بند «ب» ماده (۱۲) قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور - تهیه و تدارک مفاد لازم برای تصمیم‌گیری در شورای گفتگو و دیگر نهادهای مربوط است و وظایفی از جنس تعامل دولت و بخش خصوصی، در زمره وظایف شورای گفتگوی دولت و بخش خصوصی است.

توجه به احکام قانونی بیانگر آن است که کمیته ماده (۷۶)، نهادی زیرمجموعه شورای گفتگو و به‌عبارت روشن‌تر، نهادی برای انجام کارویژه خاصی از کارویژه‌های کلی شورای گفتگو است. به‌نظر می‌رسد اهمیت، دشواری و حساسیت کارویژه «شناسایی قوانین، مقررات و بخشنامه‌های مخل تولید و سرمایه‌گذاری»، قانونگذار را واداشته که برای انجام آنها، نهادی مستقل در کنار نهاد شورای گفتگو تأسیس کند. به بیان دیگر، کمیته ماده (۷۶)، انجام وظیفه خاصی از وظایف کلی شورای گفتگو را برعهده دارد. تدبیر مقتضی برای اجرای احکام مربوط به مشارکت بخش غیردولتی در اصلاح قوانین و مقررات مخل تولید و سرمایه‌گذاری، به رسمیت شناختن یک نهاد به‌عنوان نماینده بخش غیردولتی در تعاملات با دولت در حوزه مقررات‌گذاری است. شورای گفتگو و کمیته ماده (۷۶)، نه در عرض، بلکه در طول یکدیگر قرار دارند و به‌عبارت بهتر، شورای گفتگو نهاد اصلی و مادر در حوزه تعاملات دولت و بخش خصوصی شمرده می‌شود. در صورت این هماهنگی و به رسمیت شناختن این سلسله مراتب است که می‌توان با فعالیت متمرکز کمیته ماده (۷۶) در حوزه قوانین و مقررات، امیدوار به انعکاس دغدغه‌های بخش غیردولتی در خصوص کیفیت و کمیت قوانین و مقررات در نظام حقوقی بود.

چنان‌که در متن گزارش توضیح داده شده است، به‌نظر می‌رسد یکی از دلایل عدم کارآیی کمیته ماده (۷۶) از ایفای تکلیف قانونی، عدم تهیه «گزارش‌های» موضوع ماده (۷۶) توسط نهاد اصلی نماینده بخش خصوصی (اتاق ایران) و دو نهاد همکار آن (اتاق تعاون مرکزی و شورای اصناف کشور) باشد. ضروری است با توجه به دائمی شدن کمیته ماده (۷۶) در «قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور» (مصوب ۱۳۹۵/۱۱/۱۰)، رویکرد فعلی نهادهای سه‌گانه و بالطبع کمیته موضوع ماده (۷۶)، تصحیح شود تا انتظار اجرای اهداف مهم مندرج در ماده مذکور محقق شود.

منابع و مأخذ

۱. امور تدوین و انتشار قوانین و مقررات (تهیه و تنظیم)، مجموعه سیاست‌های کلی نظام (چاپ دوم، ویرایش اول)، تهران، معاونت حقوقی ریاست جمهوری (معاونت تدوین، تنقیح و انتشار قوانین و مقررات)، ۱۳۹۲.
۲. بانک جهانی، «از اقتصاد رانتهی به اقتصاد رقابتی: رفع موانع رشد اقتصادی با محوریت بخش خصوصی در خاورمیانه و شمال آفریقا»، ترجمه جعفر خیرخواهان و فاطمه عرفانی جهانشاهی، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (دفتر مطالعات اقتصادی)، شماره مسلسل ۱۳۴۸۴، بهمن‌ماه ۱۳۹۲.
۳. پیناد، نیکلاس. «گفتگوی دولت و بخش خصوصی در کشورهای در حال توسعه (فرصت‌ها و تهدیدها)»، ترجمه فرزاد حسین‌پور و سیدمحمدرضا حسینی، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (گروه مطالعات محیط کسب‌وکار)، شماره مسلسل ۱۲۳۵۱، اردیبهشت‌ماه ۱۳۹۱.
۴. حسینی، سیدمحمدرضا و دیگران، «بررسی لایحه برنامه پنجم توسعه، فصل پنجم - اقتصادی: بهبود فضای کسب‌وکار، بهره‌وری، اشتغال»، شماره مسلسل: ۱۰۲۵۲، خردادماه ۱۳۸۹.
۵. حسینی، سیدمحمدرضا و دیگران، «بررسی لایحه برنامه پنجم توسعه، فصل پنجم - اقتصادی: بهبود فضای کسب‌وکار، بهره‌وری، اشتغال (ویرایش دوم)»، شماره مسلسل ۱۰۲۵۲، تیرماه ۱۳۸۹.
۶. دبیرخانه کمیته موضوع ماده (۷۶) قانون برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه، «گزارش جامع عملکرد کمیته موضوع ماده (۷۶) قانون برنامه پنج‌ساله توسعه پنجم (۱۳۹۵-۱۳۹۱)، (ارسال شده به مرکز پژوهش‌های مجلس طی نامه شماره ۲۷/۸۱۴۸/ص مورخ ۱۳۹۵/۹/۱۷).
۷. سلاح‌ورزی، حسین (مصاحبه). «مگا پروژه حذف مقررات زائد»، تجارت فردا، سال پنجم، شماره ۱۹۹، ۱۵ آبان‌ماه ۱۳۹۵.
۸. لبافی، علی‌اکبر (گردآورنده). «چکیده پیشنهادات و نظرات راجع به اصلاح یا تجمیع و یا حذف مقررات مغل محیط کسب‌وکار در حوزه قوانین و مقررات اقتصادی (حاوی پیشنهادات تشکل‌ها، کارشناسان ذیربط استان)»، اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی خراسان رضوی، کمیته استانی ماده (۷۶) قانون برنامه پنجم، شهریورماه ۱۳۹۵.
۹. مرکز‌المیری، احمد. «مفهوم مقررات دست‌وپاگیر و تبیین آثار آن بر محیط کسب‌وکار با تأکید بر قوانین و مقررات مالیاتی»، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (دفتر مطالعات اقتصادی)، شماره مسلسل ۱۴۶۴۰، دی‌ماه ۱۳۹۴.

مرکز پژوهش‌ها
مجلس شورای اسلامی

شماره مسلسل: ۱۵۴۲۱

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش: گزارش نظارتی درباره اجرای قوانین مربوط به محیط کسب و کار ۳. شناسایی قوانین و مقررات محل کسب و کار (عملکرد کمیته ماده (۷۶) قانون برنامه پنجم توسعه)

نام دفتر: مطالعات اقتصادی (گروه مطالعات محیط کسب و کار)

تهیه و تدوین: احمد مرکزالمیری

ناظران علمی: سیدامیر سیاح، محمد قاسمی

متقاضی: معاونت پژوهش‌های اقتصادی

ویراستار تخصصی: سیدعلی روحانی

ویراستار ادبی: _____

واژه‌های کلیدی:

۱. قوانین دست‌وپاگیر

۲. محیط کسب و کار

۳. قانونگذاری

۴. حمایت از تولید

۵. اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی

۶. قوانین محل تولید

۷. مقررات‌زدایی

۸. بخش خصوصی

تاریخ انتشار: ۱۳۹۶/۴/۴